

По мнению А. М. Шахнаровича, в онтогенезе грамматически правильной речи большую роль играет перцептивный опыт: “Большая часть лингвистической системы ребенка формируется тогда, когда у ребенка в запасе большой опыт предметных действий” [10, с.177]. Поэтому для овладения грамматическими средствами ребенок, в первую очередь, должен освоить пространственные ориентировки в практической деятельности с предметами.

Н. М. Юрьева [12] неоднократно подчеркивала, что установление генерализованного отношения, т. е. вычисление морфем как значащих элементов языка, происходит не сразу, а лишь на определенном этапе развития языковой и предметной деятельности ребенка и определяется не только языковыми моментами, но и определенным опытом предметной деятельности, по мере усложнения которой ребенку становится доступно восприятие всех изменений, происходящих с предметами, связей и отношений между ними, восприятие отличительных признаков предмета, как таких, которые позволяют включить его в класс похожих предметов, так и таких, которые характерны только для данного предмета.

Итак, большинство исследователей основным механизмом усвоения ребенком грамматических средств языка и использования их в речи считают языковое обобщение и генерализацию грамматической формы. Ребенок усваивает грамматические средства языка только на определенном возрастном этапе развития, поэтому речевой онтогенез рассматривается исследователями детской речи как процесс постепенного присвоения ребенком единиц языка и использования их в речи.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Гвоздев А. Н. Современный русский язык. – М.: АПН РСФСР, 1973.
2. Левина Р. Е. Нарушение письма у детей с недоразвитием речи. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961. – 312с.
3. Леонтьев А. А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. – М.: Наука, 1969. – 307с.
4. Орлова А. М. К вопросу об объективной обусловленности так называемого “чувства языка”. //Вопросы психологии. – 1955. № 5. – С.71-83.
5. Попова М. И. Грамматические элементы языка в речи ребенка преддошкольного возраста. //Вопросы психологии. – 1958. – № 3. –С.106-117.
6. Соботович Е.Ф. Речевое недоразвитие у детей и пути его коррекции. – М.: Просвещение, 2003. – 160 с.
7. Сохин Ф.А. О формировании языковых обобщений в процессе речевого развития. //Вопросы психологии. – 1959. – № 5. – С.112-123.
8. Цейтлин С.Н. Основные особенности детской практической грамматики. //Совершенствование методов диагностики и преодоления нарушений речи. – Л.: Изд-во ЛГПИ им. А.И.Герцена, 1989. – С.24-31.
9. Шахнарович А.М. Некоторые психолингвистические закономерности овладения морфологией. //Сорокин Ю.А. и др. Теоретические и прикладные проблемы речевого онтогенеза. – М.: Наука, 1979. – С.191-213.
10. Шахнарович А.М. Семантические аспекты психолингвистического анализа онтогенеза правил словообразования. //Психолингвистические проблемы семантики. – М.: Наука, 1983. – С.190-193.
11. Эльконин Д.Б. Развитие речи. //Психология детей дошкольного возраста /под ред. А. В. Запорожца, Д. Б. Эльконина. – М.: Просвещение, 1964. – с. 115-182.
12. Юрьева Н. М. Словообразование в онтогенезе. //Психолингвистические проблемы семантики и грамматики. – М.: Наука, 1983. – С.134-157.

УДК 376.36:159.922.8

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ПІДЛІТІВ ІЗ ЗАЇКАННЯМ

Козинець О.В.

Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

Наукова стаття розкриває особливості емоційної сфери та психологічного розвитку підлітка із заїканням. Також означено основні чинники, що впливають на психічний розвиток підлітка.

Научная статья раскрывает особенности эмоциональной сферы и психологического развития подростка с заиканием. Также определены основные факторы, влияющие на психическое развитие подростка.

Research paper reveals the peculiarities of emotional and psychological development of adolescents with stuttering. Also the basic factors that affect the mental development of adolescents.

Ключові слова: емоційна сфера, підлітки, заїкання

Ключевые слова: эмоциональная сфера, подростки, заикание

Keywords: emotional sphere, adolescents, stuttering

Емоції – особливий клас психічних процесів і станів, пов'язаних з потребами і мотивами, що відображаються у формі переживань суб'єкта. Емоції та почуття становлять важливу сторону внутрішнього життя людини, адже кожен з нас щохвилини перебуває в певному емоційному стані, переживає ті чи інші почуття й емоції – упереджене ставлення суб'єкта до навколишнього.

Механізм виникнення емоцій тісно пов'язаний з потребами і мотивами людини. Умови, предмети та явища, що сприяють задоволенню потреб і досягненню цілей, викликають позитивні емоції: задоволення, радість, інтерес, збудження. Ситуації, які перешкоджають реалізації потреб і цілей, викликають негативні емоції і переживання у суб'єкта: невдоволення, горе, печаль, страх, смуток, тривогу тощо.

Існує кілька теорій, що пояснюють виникнення емоцій. Ще в 1872 році в книзі «Вираження емоцій у людини і тварин» Ч. Дарвін показав еволюційний шлях розвитку емоцій [3]. Порівнюючи емоційні прояви у людей і тварин, він зробив висновок про те, що виразні рухи людини, пов'язані з емоціями, є еволюційно значущими і є рудиментами (залишками) раніше доцільних реакцій, вироблених в ході боротьби за існування.

П. К. Анохін [4] розглядав емоції як продукт еволюції, як пристосувальний фактор. Позитивні емоції, що виникають при досягненні мети, запам'ятовуються і при відповідній ситуації можуть вилучатись з пам'яті для отримання такого ж корисного результату. Негативні емоції оберігають від повторного вчинення помилок.

Цікаву гіпотезу про причини з'яви емоцій висунув П. В. Симонов. Він стверджує, що емоції з'являються внаслідок нестачі або надлишку відомостей, необхідних для задоволення потреби. Ступінь емоційної напруги визначається силою потреби і величиною дефіциту інформації, необхідної для досягнення мети [3].

Як правило, говорячи про переживання людини, застосовують два терміни — «почуття» та «емоції», хоча в повсякденній мові поняття «почуття» та «емоції» практично не розрізняються [4]. Деякі психологи також схильні до їх ототожнення [6, 5]. У той же час існує точка зору, згідно якої почуття й емоції — різні і багато в чому протилежні одне одному суб'єктивні стани.

Так, наприклад, швейцарський психолог Е.Клапаред писав, що почуття в нашій поведінці корисні, тоді як емоції не завжди є доцільними. Згідно з традиціями вітчизняної психології та в країнах близького зарубіжжя, прийнято виділяти почуття як особливий підклас емоційних процесів [4]. На відміну від емоцій, що відображають короточасні переживання, почуття довготривалі і можуть залишатися на все життя. Почуття виникають як узагальнення багатьох емоцій, спрямованих на певний об'єкт. Почуття виражаються через емоції в залежності від того, в якій ситуації знаходиться об'єкт їх вираження [3]. Доказом нетотожності емоцій і почуттів є більш пізня з'ява почуттів в онтогенезі в порівнянні з емоціями.

Крім вузького розуміння – переживання людиною у даний момент свого ставлення до чого-небудь, – поняття «емоція» використовується і в широкому сенсі, коли під емоцією мають на увазі цілісну емоційну реакцію особистості, що включає не тільки психічний компонент — переживання, а й специфічні фізіологічні зміни в організмі, супутні переживання [2]. В цьому випадку можна говорити про емоційний стан людини. Емоції є і у тварин, але в людини вони набувають особливої глибини, мають безліч відтінків і поєднань.

Німецький філософ І. Кант поділяв емоції на стеничні — ті, що підвищують життєдіяльність організму, і астенічні — ті, що послаблюють її. Емоції поділяють також на позитивні і негативні, приємні й неприємні. П. В. Симонов виділяє змішані емоції, коли в одному і тому ж переживанні поєднуються і позитивні, і негативні відтінки (наприклад, отримання задоволення від страху в «кімнаті жахів») [2]. Залежно від особистісних смаків, інтересів, моральних установок, досвіду і темпераменту людей, а також від ситуації, в якій вони перебувають, одна і та ж причина може викликати у них різні емоції.

Емоції розрізняються за інтенсивністю й тривалістю, а також за ступенем усвідомленості причини їх появи. У зв'язку з цим виділяють настрої, власне емоції, афекти, стрес, фрустрації та почуття [1].

Настрій — це слабо виражений стійкий емоційний стан, причина якого людині може бути і не зрозуміла. Він постійно присутній в якості емоційного тла, підвищуючи або знижуючи активність у спілкуванні або роботі.

Власне емоції — це більш короточасні, але яскраво виражені переживання людиною радості, горя, страху тощо. Вони виникають в зв'язку із задоволенням або незадоволенням потреб і мають добре усвідомлювану причину появи.

Афект — стан, який швидко виникає, дуже інтенсивний і короточасний, що викликається сильним чи особливо значимим для людини стимулом. Найчастіше афект є наслідком конфлікту. Він завжди проявляється

бурхливо і супроводжується зниженням здатності до переключення уваги, звуженням поля сприйняття.

Особливу форму переживання почуттів, близьку за своїми психологічними характеристиками до афекту, але за тривалістю наближену до настрою, представляють стресові стани або емоційний стрес [4]. Емоційний стрес виникає в ситуаціях небезпеки, образи, сорому, загрози тощо. Далеко не завжди досягається інтенсивність афекту, стан людини при стресі характеризується дезорганізацією поведінки та мовлення, що проявляється в одних випадках в безладній активності, а в інших – в пасивності, бездіяльності в ситуаціях, що потребують прийняття рішення. Разом з тим, коли стрес виявляється незначним, він може сприяти мобілізації сил, активізації діяльності.

Можливий також прояв фрустрації – психічний стан, викликаний неуспіхом у задоволенні потреби, бажання. Стан фрустрації супроводжується різними негативними переживаннями: розчаруванням, роздратуванням, тривогою, відчаєм тощо. Фрустрація виникає в ситуаціях конфлікту, коли, наприклад, задоволення потреби натикається на нездоланні чи важко здоланні перепони. Високий рівень фрустрації призводить до дезорганізації діяльності та зниження її ефективності.

Переживання почуттів у формі емоцій, афектів, настроїв та стресових ситуацій, як правило супроводжується більш або менш помітними зовнішніми проявами [3]. До них відносяться характерні рухи, зокрема міміка (виразні рухи обличчя), пантоміміка (виразні рухи всього тіла), а також голосові реакції чи вокалізації (інтонації та тембр голосу, сміх, плач) [4], що є експресивними компонентами емоційного реагування. Емоційні переживання виражаються не лише в сильних, виразних рухах, а й у мікрорухах (тремор рук, реакції зіниць тощо).

С. Л. Рубінштейн [6], розглядаючи емоції як феномен, виділяє три основні її ознаки:

1. Емоції виражають стан суб'єкта і його ставлення до об'єкта (на відміну від сприйняття, в якому відбивається зміст самого об'єкта);

2. Емоції, звичайно, відрізняються полярністю, тобто володіють позитивним чи негативним знаком: задоволення – незадоволення, веселощі – смуток, радість – горе тощо. Причому, ці два полюси не є взаємовиключними. У складних людських почуттях вони часто утворюють суперечливу єдність;

3. В емоційних станах виявляються протилежності напруження і розрядки, збудження і пригніченості. Наявність напруги, порушення і протилежних їм станів вносить істотну диференціацію в емоції: поряд з радістю-захопленням, радістю-тріумфом існує «тиха» радість – розчуленість тощо.

Про емоції та емоційні стани можна додати ще безліч цікавого, адже ця тема вивчалася багатьма науковцями. Проте нас цікавить більш вузький компонент дослідження – особливості емоційної сфери підлітків. Які аспекти є найбільш суттєвими в цьому віці, що спричинює загострення тих чи інших станів?

Вік підлітка особливий тим, що відбувається перехід від дитинства до дорослості, розвиток відбувається у прискореному темпі. За віковою періодизацією – це вік від 11-12 до 14-15 років. Складність кризи підліткового віку у тому, що потрібно виходити із єдності біологічних змін та психологічних, його взаємин з ровесниками та дорослими.

У підлітковому віці важливим психічним новоутворенням є розвиток довільності психічних процесів, що зумовлено вищими вимогами до них з боку навчальної діяльності. Часто це призводить до перепадів та нестабільності в емоційній сфері підлітка. В цей період особливо загострюється самоаналіз і самооцінка, підвищується зацікавленість соціальним і особистісним самовизначенням, пов'язаного, зокрема, з вибором професії (Л. І. Божович, І. С. Кон, А. В. Мудрик).

За даними А. В. Мудрика, основним у психологічному розвитку підлітків та в період ранньої юності є потреба в спілкуванні. В силу цього в цьому віці так гостро переживаються невдачі в спілкуванні [5]. Психологічні характеристики юнаків та дівчат, їх вибір життєвого – нового шляху – і професійна орієнтація можуть бути обумовлені віковими, загальнофізичними та іншими біологічними чинниками, психосексуальним розвитком.

Страх самовираження, негативні емоційні переживання ситуацій, пов'язаних з необхідністю саморозкриття, демонстрації своїх можливостей, тривога через оцінки в школі, оцінки оточуючих, підвищують імовірність неадекватного, деструктивного реагування, який відбивається безпосередньо на самому індивіді, так і на процесі спілкування зокрема. А якщо у підлітка із заїканням ще й накладається виражений ступінь фіксованості на своєму дефекті, то спілкування з таким індивідом часто є ускладненим а іноді навіть неможливим.

У підлітків з емоційними порушеннями переважають негативні емоції – горе, страх, гнів, сором, відраза, високий рівень тривожності, а позитивні емоції проявляються значно рідше [1]. Ситуація неуспіху, які підлітки часто створюють самі й свідомо, може викликати бажання втечі «в себе» і супроводжуватися емоцією сорому чи страху. Емоції підлітків значною мірою пов'язані зі спілкуванням. Тому особистісно-значуще ставлення до інших людей визначають як зміст, так і характер емоційних реакцій.

У підлітків, порівняно зі школярами молодших класів, покарщується вербальне позначення базових емоцій страху й радості [2]. Знання про емоції відповідають проявам тих чи інших емоцій. Їм характерна емоційна

збудливість, тому підлітки вирізняються запальністю, бурхливим виявом своїх емоцій та почуттів, пристрасністю, проте часто вони короткотривалі. І якщо незначні емоційні переживання зникають швидко і часто навіть забуваються, то відчуття образи вони тримають довго. Інша особливість підлітків проявляється в тому, що в них спостерігається підвищена готовність до очікування страху, а проявляється це тривожністю. Поява інтимно-особистісних відносин у підлітка викликає різні емоції, у тому числі страх виглядати смішним. Також підлітковому віку характерна суперечливість почуттів, самооцінка ще не сформована [4]. У підлітків добре розвинене почуття приналежності до групи, тому вони гостріше й хворобливіше переживають несхвалення товаришів, ніж несхвалення дорослих або вчителів; часто з'являється страх того, що група може поставитись зневажливо чи з осудом. Але таку ситуацію можна використати й позитивно. Наприклад, здійснення колективної праці, виконання завдання в парах чи однією спільною групою підвищує цікавість підлітка, довше утримує увагу і допомагає соціалізації.

Будь-які зміни потребують часу та великих емоційних зусиль, щоб пройти перевірку на міцність своїх нових цінностей та установок. Такі навантаження часто призводять до виникнення заїкання або посилюють його прояви у підлітковому віці. Заїкання набуває найбільш вираженого, стійкого характеру і призводить до порушення комунікації в цілому. У підлітків із заїканням можуть спостерігатися наступні поведінкові реакції – небажання спілкуватися по телефону, зі знайомими, проте нетривалі комунікативні контакти з маловідомими особами [5]. **Увага! Істочник ссылки не найден.** Тривожність є результатом адаптивних реакцій і визначається обставинами, у яких особистість знаходиться. Відзначаючи різноманітність проявів заїкання, дослідники звертають увагу на різні мовленнєві ситуації, роль негативних емоцій, які спричиняють заїкання, особливості міжособистісних стосунків осіб, що заїкаються. Але для кожного окремого індивіда із заїканням не всі ситуації спілкування виявляються фрустраційними: в окремих випадках фрустраційний компонент виражений сильніше, в інших – слабше, може бути й зовсім відсутнім. Тривога відіграє позитивну роль, якщо підліток здатний із нею впоратися й досягти успіху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грановская Р.М. Элементы практической психологии .— 2-е изд.— Л.: Издательство Ленинградского университета, 1988. — 560 с.
2. Дружинин В. Н. Психология.: Питер. — 2006. —176 с.
3. Изард К. Эмоции человека. – М.: МГУ, 1980. –
4. Ильин Е. П. И46 Эмоции и чувства. - СПб: Питер, 2001. – 752 с: ил. – (Серия «Мастера психологии»)
5. Мудрик А.В. Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов / Под ред. В.А. Сластенина. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 200 с.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии - СПб: Издательство «Питер», 2000 – 712 с.

УДК: 159.97

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ

Корець А.М.

Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

В статті аналізуються наукові праці щодо адиктивної поведінки молоді та виокремлені психологічні чинники, які її спричиняють. Визначено пріоритетні напрями в досліджень психологів щодо усунення адиктивних процесів у молоді.

В статтє аналізуються научные труды относительно аддиктивного поведения молодежи и выделены психологические факторы, которые ее вызывают. Определены приоритетные направления у исследованій психологов относительно устранения аддиктивных процессов у молодежи.

In the article scientific works relatively of addictions behavior of young people are analysed and selection psychological factors that cause her. Priority directions are certain at researches of psychologists in relation to the removal of addictions processes for young people.

Ключові слова: адиктивна, поведінка, психологічні, чинники, молодь, алкоголізм, наркотична залежність, куріння.

Ключевые слова: аддиктивное, поведение, психологические, факторы, молодежь, алкоголизм,